

## ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

**Г. Б. Тітаренко**, канд. екон. наук, доцент, докторант,  
Національний університет ДПС України,  
вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, 08201, Київська область, Україна;  
E-mail: gala0401@yandex.ru

*У статті розглянуто НІС як ключовий фактор розвитку економіки в сучасних умовах. Предметом дослідження є процес формування НІС України в контексті особливостей розвитку вітчизняної економіки. Мета дослідження полягає, по-перше, в розробці теоретико-методологічних засад формування НІС України, по-друге, формулювання на цій базі комплексу практичних рекомендацій та пропозицій її створення.*

**Ключові слова:** розвиток, національна інноваційна система, рамкові умови, інститути.

### ВСТУП

Наукові дослідження та розробки вітчизняних науковців та міжнародного співтовариства вчених у пошуках та обґрунтуванні особливостей застосування системного підходу до вивчення процесів, що відбуваються у суспільстві на тому чи іншому етапі його розвитку, призвели до виникнення необхідності визначення поняття Національної інноваційної системи. Тобто системи, яка має втілювати в собі особливості національного застосування системного підходу до вивчення процесів науково-виробничої діяльності суспільства.

Парадигма національної інноваційної системи відображає симбіоз економічних, технічних та інституційних чинників у процесі створення й реалізації нововведень і стала важливим кроком уперед у розумінні детермінанта інноваційного розвитку. Питання розвитку НІС розглядаються в працях українських учених: В. Гейця, Ю. Бажала, О. Лапко, С. Степаненко Л. Федулової та ін. Проте у публікаціях згаданих учених дослідження зосереджені на теоретико-методологічних аспектах управління інноваційними процесами.

### ПОСТАВЛЕННЯ ЗАВДАННЯ

Незважаючи на високий рівень зацікавленості вчених цією темою, проблема інноваційного розвитку економіки в умовах ринкових перетворень економіки України та інтеграції останньої в світовий економічний простір не втрачає своєї актуальності, тому дослідження сутності НІС є актуальними.

### ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

За визначенням науковців [В. Федоренко, М. Денисенко, І. Грищенко, А. Гречан, 2008] в Україні поки відсутня цілісна національна інноваційна система. Управління інноваційним розвитком розпорошено між різними урядовими структурами: частково їм займається Міністерство економіки, частково – Міністерство промислової політики і Міністерство освіти та науки, частково – адміністрація Президента України, що не сприяє

комплексному розвитку інноваційної системи. Україна до цього часу не має офіційного статусу НІС, закріпленого законодавством.

Розвиток НІС здійснювався в умовах змагання між двома суперсистемами за лідерство у науково-технічній сфері. В результаті централізована система зазнала поразки і вступила на шлях до ринкових перетворень, в той же час класична ринкова система посилила роль держави у реалізації науково-технічної політики. Проблема оптимального співвідношення ринкових і державних механізмів при побудові інноваційно орієнтованої економіки є актуальною для України у теперішній час.

Послідовність появи різних визначень поняття НІС демонструє шлях накопичення відомостей про об'єкт та розвиток розуміння його суті.

Очолує подібний ряд визначень С. Меткалф [S. Metkalfе, 1995], подібними з ним є публікації на цю тему В. Іванова [В. Іванов 2002, с.3-14], С. Меткалф, намагаючись дати найбільш повне визначення НІС, пропонує розглядати її як «сукупність різних інститутів, які кожен окремо та в сумісній взаємодії вносять вклад у розвиток та забезпечують межі для формування державної політики, що здійснює вплив на інноваційні процеси». «Таким чином, – робить висновок автор, – НІС – це система відмінних один від одного інститутів, які виробляють, зберігають та передають знання, вміння та створені людиною продукти, які використовуються при розробці нових технологій» [S. Metkalfе, 1995, С.76],

В інноваційну систему входять разом з НІС рамкові умови її функціонування. Ідея інноваційної екосистеми включає в себе розгляд і аналіз:

- умов, що забезпечують просування науково-дослідної ідеї до ринку;
- норм і правил, котрі дозволяють захистити власність, включаючи інтелектуальну;
- регулювання та створення мотивації до структуризації капіталу, ринку праці, фінансових та споживчих ринків.

У предмет розгляду в рамках концепції інноваційної екосистеми також входять соціальні норми та система цінностей, які впливають безпосередньо на проблеми ринку, соціальну мобільність та підприємництво.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що в сучасному розумінні Національна інноваційна система – це сукупність національних, державних, приватних і громадських організацій та механізмів їх взаємодії, в межах яких здійснюється діяльність зі створення, збереження та розповсюдження нових знань і технологій [О. Голіченко, 2006].

Відповідно до думки Б. Лундвелла [В. Lundvall, 2002], відмінності у технологічних результатах між національним та регіональним рівнями можуть бути значною мірою пов'язані з особливостями інституціональної середовища, в яку занурені підприємства.

Разом з тим ефективна інноваційна національна система формує таку систему взаємовідносин між наукою, промисловістю та суспільством, коли інновації виступають основою розвитку економіки та суспільства, а потреби інноваційного розвитку, у свою чергу, в багатьох випадках визначають та стимулюють найбільш важливі напрями розвитку наукової діяльності.

Велике значення в теорії наукових розробок надається ролі держави як учасника НІС. Держава не тільки створює рамкові умови роботи системи, але й формує мотиваційну основу діяльності елементів системи. Інститути

НІС, надаючи доступ до своїх напрацювань та ресурсів, виступають каталізаторами процесів у національній інноваційній системі, здійснюючи при цьому партнерську діяльність у сфері зниження інноваційних ризиків.

Відповідно до проведених досліджень, теорії НІС не достає, насамперед, повноти й оперативності у розповсюдженні результатів своїх наукових висновків та можливої сфери їх застосування. Як підтвердження таких висновків дослідження свідчить визнання ОЕСР, викладене на сторінках свого випуску [ОЕСР, 2002]: «Серед осіб, що формують політику, на сьогоднішній день висловлюється стурбованість тим, що підхід, сформований у рамках теорії НІС, має в собі досить малу операбельність та його важко застосовувати».

Разом з тим, як ми вбачаємо, проблем, від рішення яких залежить майбутнє теорії Національної інноваційної системи, значно більше. Виникнення теорії Інноваційних систем багато науковців пов'язували з можливістю створення нового підходу до визначення ефективності інноваційного розвитку, з можливістю створення та розвитку теоретичного підходу до формування показників оцінки ефективності та статистичної бази оцінювання. Треба зазначити, що в цьому напрямі вже зроблено певні кроки, одним з них є серія Керівництв сімейства Фраскатті (рис. 1.), які були схвалені Організацією економічного співробітництва та розвитку. У цих Керівництвах міститься, з одного боку, спроба ввести чітку систему понять багатьох елементів та процесів інноваційної системи, а з іншого – запропоновано систему показників цих процесів, надано рекомендації з побудови відповідної статистичної бази. Треба зазначити те, що ці рекомендації на сьогодні мають практичне значення та використовуються у відповідних розробках, у тому числі й в Україні.

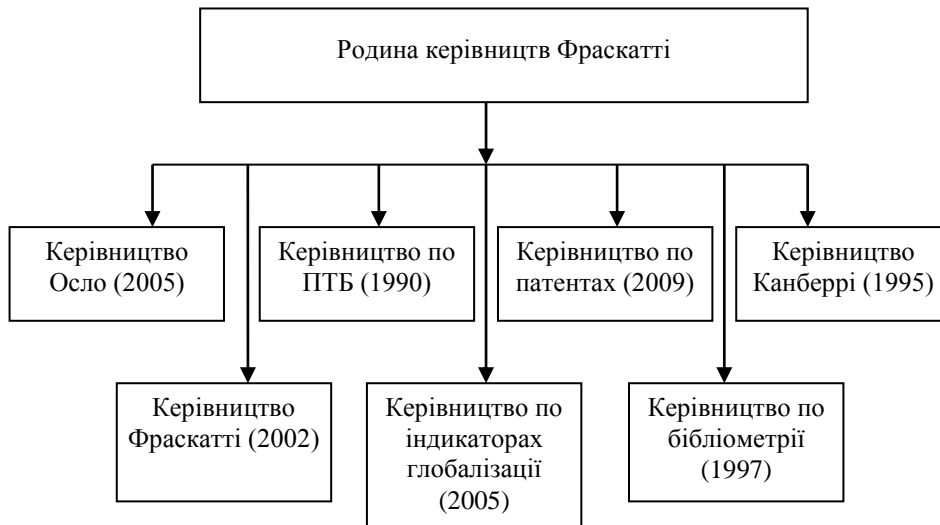


Рисунок 1- Показники Фраскатті

Але вже сьогодні, на наш погляд, цих рекомендацій недостатньо. Проглядається необхідність здійснення таких кроків з удосконалення системи індикаторів, які зможуть дозволити надати більш повну характеристику входів та виходів інноваційної системи, ефективності дії самої НІС. На цей час ще не існує необхідної теоретичної бази, яка зможе

забезпечити операбельність оцінки ефективності інноваційної системи. Насамперед це стосується таких основних її компонентів, як оцінка доступності, якості та повноти використання ресурсів, їх наявність і зв'язок інститутів НІС, ефективність процесів створення інновацій, механізм їх розповсюдження. Але найбільшим недоліком існуючої теорії НІС залишається відсутність чіткого та повного розуміння системи необхідних політичних інституціональних важелів, які забезпечують підвищення ефективності функціонування НІС, відсутня задовільна система індикаторів, що вимірюють масштаби, силу та ефективність дії таких важелів.

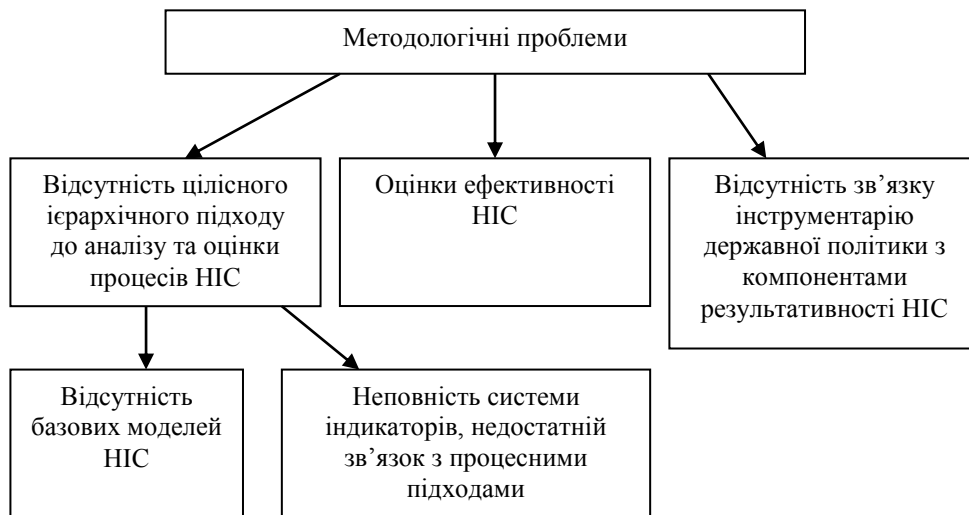


Рисунок 2 - Методологічні проблеми, які існують при визначенні НІС

Інтенсивність досліджень, що їх проводять науковці по цій тематиці, їх цілеспрямованість на рішення проблем, що виникають, а також велика увага практиків до отриманих результатів досліджень дозволяють сподіватися на успішність розв'язання проблеми формування достатньо повної інституціональної, системної, операбельної теорії НІС. На цей час науковці ОЕСР проводять розробку цілого ряду індикаторів, спроможних перекрити більш широкі напрями інноваційної діяльності, відобразити зв'язки цієї діяльності з економічною ефективністю та економічним зростанням [ОЕСД 2009, 2010].

Вирішення такої проблеми потребує не тільки більш повного використання існуючих макроданих, більш уважного проведення міжнародних співставлень, але й кращого розуміння факторів інноваційних процесів, багато з яких до недавня зовсім не вимірювалися.

Національна інноваційна система будується спільними зусиллями держави, підприємницького та наукового середовища. Цей процес проходить в умовах використання напрацьованих, тісного співпадіння інтересів та використання мислення та дій, потенціалу учасників побудови національної інноваційної системи, якими сьогодні є:

- підприємницьке конкурентне середовище, суб'єкти якого мають стратегічне мислення (стимули до інновацій), вміння та бажання до навчання, відбору та застосуванню отриманих знань;

- дослідницьке середовище, яка має високу кваліфікацію, дослідницьку спрямованість, стимули до співпраці з підприємницьким середовищем;
- механізм (з необхідними інституціональними надбудовами та зворотними зв'язками) взаємодії цих двох партнерів у напрямі, з одного боку, трансферу знань, їх розподіленню й трансформації в конкурентні технології для підприємницького середовища, а з іншого боку – спрямованість суб'єктів дослідницької діяльності на забезпечення виникаючих інноваційних потреб розвитку виробництва.
- рахунок державного бюджету, розвиток кооперативних процесів та чесної конкуренції;
- функціонування впроваджувальних структур, організацій-координаторів та організацій «перехідних мостів», що забезпечують дію процесів безпосередньої передачі знань, дифузії та трансферу технологій, міграції трудових ресурсів.

### ВИСНОВКИ

Таким чином, в інноваційній системі України доцільно виділити три макроблоки: підприємницьке середовище; середовище, яке виробляє знання; механізми передачі знань (рис.3)

Четвертою макрокатегорією, крізь призму якої в цій роботі будуються всі наші припущення, є «інститути». Такий підхід базується на тому, що в процесі аналізу кожного з виділених нами блоків велика увага приділяється аналізу дій чи бездіяльності інститутів державної політики, спрямованих на інноваційний розвиток макроекономічних блоків та посилення зв'язків між ними. Для більш детального розгляду інноваційної системи в кожному з блоків необхідно виділити такі компоненти:

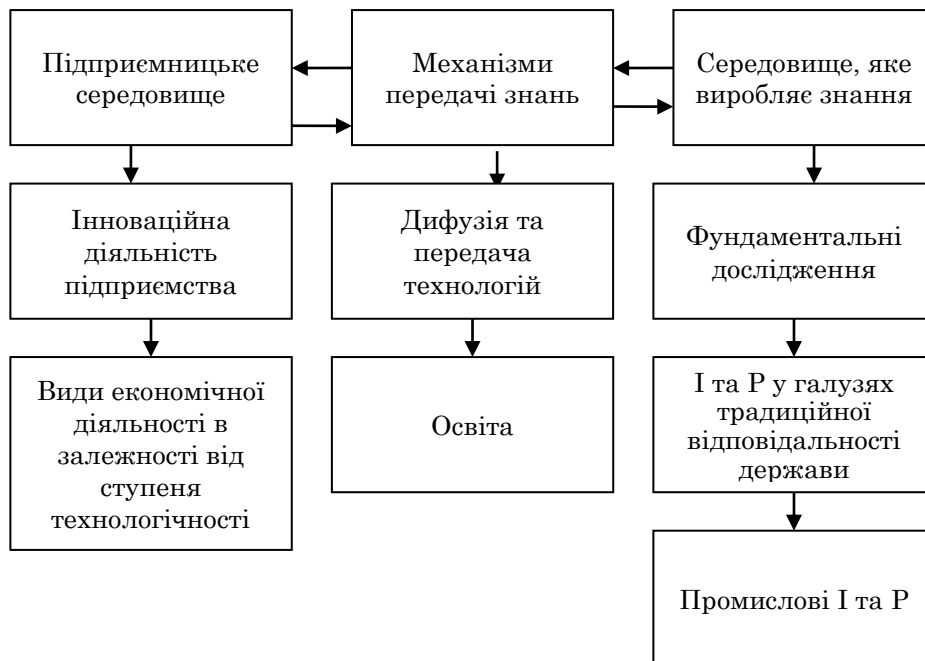


Рисунок 3- Структура НІС на макрорівні

Незважаючи на те, що всередині системи взаємодіють суб'єкти різних форм власності, державні структури відіграють особливу роль [OECD, 1999]. Через ці структури здійснюється державна політика, що впливає на інноваційні процеси, на створення та розвиток системи, що швидко адаптується до змін умов НІС.

## SUMMARY

### TRENDS OF THE NATIONAL INNOVATION SYSTEM IN UKRAINE

*G. B. Titarenko, PhD (Econ.), Associate Professor,  
National State Tax Service University of Ukraine,  
31, Karl Marx Str., Irpin, 08201, Kiev oblast, Ukraine*

*The article considers the NIS as a key factor of development of economy in the present conditions of the crisis and globalization. Peculiarities of the national economy have a huge impact on the process of development of national innovation systems. The aim of the research is the preparation of the theoretical-methodological bases for the formation of NIS in Ukraine and development on this basis of a complex of practical recommendations and offers for its establishment.*

**Key words:** *development, national innovation system, framework conditions and institutions.*

## РЕЗЮМЕ

### ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИННОВАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ В УКРАИНЕ

*Г. Б. Титаренко, канд. экон. наук, доцент, докторант,  
Национальный университет государственной налоговой службы Украины,  
ул. Карла Маркса, 31, г. Ирпень, 08201, Киевская область, Украина*

*В статье рассмотрена национальная инновационная система (НИС) как ключевой фактор развития экономики в современных условиях. Предметом исследования является процесс формирования НИС в Украине в контексте особенностей развития национальной экономики. Цель исследования состоит, во-первых, в разработке теоретико-методологических основ формирования НИС Украины, и, во-вторых, в формировании на этой основе практических рекомендаций и предложений по их созданию.*

**Ключевые слова:** *развитие, национальная инновационная система, рамочные условия, институты.*

## СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бажал Ю. М. Економічна теорія технологічних змін / Ю. М. Бажал. – К. : Заповіт, 1996. – 237 с.
2. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В. М. Геєць; НАН України; Ін-т економ. та прогноз. НАН України. – К., 2009. – 864 с. : табл., рис.
3. Голиченко О. Г. Основные факторы развития национальной инновационной системы: уроки для России / О. Г. Голиченко ; Центральный экономико-математический институт РАН. – М. : Наука, 2011.
4. Інноваційно-інвестиційна діяльність: теорія, практика, досвід: монографія / М. П. Денисенко, Л. І. Михайлова, І. М. Грищенко, А. П. Гречан та ін.; за ред. д.е.н., проф., акад. М. П. Денисенка, д.е.н., проф. Л. І. Михайлової. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008.
5. Інноваційно-технологічний розвиток України: стан, проблеми, стратегічні перспективи : аналітичні матеріали до парламентських слухань [«Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів»] / Л. І. Федулова, Ю. М. Бажал, І. А. Шовкун та ін.; за ред. Л. І. Федулової, Г. О. Андрощука ; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – К., 2009. – 196 с. : табл., рис.
6. Иванов В. В. Пространственный подход к формированию национальной инновационной системы / В. В. Иванов // Инновации. – 2010. – № 5 (139).

7. Лапко О. Інноваційна діяльність у системі державного регулювання / О. Лапко. – К. : ІЕП НАНУ, 1999. – 254 с.
8. Степаненко С. В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології): монографія / С. В. Степаненко. – К. : КНЕУ, 2008. – 312 с.
9. Федулова Л., Пашута М. Розвиток національної інноваційної системи України // Економіка України. – 2005. – №4. – С.35-47.
10. Metcalfe S. The Economic Foundations of technology policy: equilibrium and evolutionary perspectives / P. Stoneman (ed) // Handbook of the Economics of Innovation and technological change. – Oxford (UK) Cambridge (US): Blackwell Publishers, 1995.
11. National Innovation Systems, Paris: OECD\*, 1999.
12. Lundvall B-A (ed) National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive learning. – L.: Pinter, 1992.

*Надійшла до редакції 25 листопада 2014 р.*